

Chlorowcoorganiczne związki (AOX) w wodach Neru

Izabela Bojakowska*, Andrzej Bellok*

Związki chlorowcoorganiczne (chlorowcopochodne lub organohalogenowe) odznaczają się dużą trwałością w środowisku przyrodniczym i są znacznie szerszej rozpowszechnione niż przypuszczano. Obecność związków chlorowcoorganicznych jest stwierdzana w wodach, osadach, glebach, tkankach ssaków i ryb morskich, nawet na obszarach położonych bardzo daleko od jakichkolwiek źródeł zanieczyszczenia (Bonn, 1998; Juttner i in., 1997; Fattore i in., 1997; Kjeller & Rappe, 1995). Niektóre spośród tych związków np. halogenoalkany, pestycydy chloroorganiczne, polichlorowane bifenyle czy dioksyny są substancjami toksycznymi i wiele z nich jest uważanych za substancje o działaniu rakotwórczym w stosunku do zwierząt i prawdopodobnie człowieka (Namieśnik & Jaśkowski, 1995; Sadowski, 1997; Johnson, 1995).

Przyjmuje się, że ilość obecnych w środowisku związków chlorowcoorganicznych pochodzących ze źródeł antropogenicznych znacznie przewyższa ilość tych związków pochodzenia naturalnego, a występujące w środowisku związki chlorowcoorganiczne są przede wszystkim związkami syntetycznymi. Obecność związków chlorowcoorganicznych w środowisku jest najczęściej wiązana z przenikaniem ich do środowiska z procesów technologicznych, w których powstają jako niepożądane mikrozanieczyszczenia, z odprowadzaniem ścieków, migracją ze składowisk odpadów, a także szerokim ich zastosowaniem w różnych działach gospodarki.

Na obszarach położonych z daleka od źródeł zanieczyszczenia występowanie związków chlorowcoorganicznych w środowisku jest tłumaczone najczęściej transportem w atmosferze, na duże odległości związków wyprodukowanych w zakładach przemysłowych (Stern i in., 1997; Honrath i in., 1997). W wielu przypadkach jednak ich obecność w środowisku trudno wyjaśnić tylko działalnością człowieka lub transportem atmosferycznym ze względu na zbyt duże stężenia wykrywanych związków chlorowcoorganicznych, np. w południowej Szwecji w wodach jezior stwierdzono obecność absorbujących związków chlorowcoorganicznych (AOX) w zakresie stężeń od 11–185 µg Cl/l, a więc w ilościach porównywalnych do stężeń wykrywanych w wodach rzek zanieczyszczonych przez przemysł, takich jak np. Ren (Asplund & Grimval, 1991). Naturalne pochodzenie związków chlorowcoorganicznych jest wyjaśniane enzymatyczną halogenizacją (chlorowaniem) materiału organicznego. Występowanie procesu biotycznej halogenizacji organicznych substratów stwierdzono w różnych morskich organizmach, np. w algach, gąbkach, bakteriach, a także w lądowych porostach i grzybach. Na naturalne pochodzenie związków chlorowcoorganicznych wskazuje także ich obecność np. w czarnych, bogatych w substancję organiczną, sarpelowych osadach Morza Czarnego, powstałych kilkanaście tysięcy lat temu, kiedy to żadne związki chloroorganiczne pochodzenia antropogenicznego nie powinny być obecne w środowisku (Asplund & Grimval, 1991).

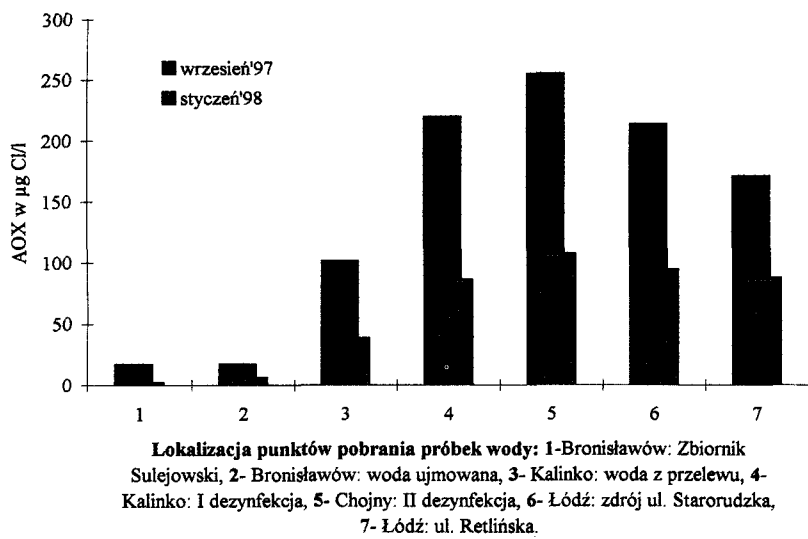
Źródła związków chlorowcoorganicznych w wodach powierzchniowych

Do środowiska wód powierzchniowych związki chlorowcoorganiczne trafiają głównie ze ściekami przemysłowymi i komunalnymi. Obecność tych związków w ściekach z zakładów przemysłu, zwłaszcza chemicznego i metalowego, jest przede wszystkim związana z ich szerokim zastosowaniem w różnych działach produkcji, np. w przemyśle chemicznym stosuje się je jako półprodukty w procesach syntezy (chlorek winylu, trójchloroetylen, chlorobenzen), w przemyśle metalowym — jako rozpuszczalniki w procesach odtuszczania (czterochlorek węgla, trójchloroetylen), a także jako środki chłodnicze (chlorometan). Źródłem związków chlorowcoorganicznych są również ścieki z przemysłu włókienniczego i celulozowego, np. ścieki z procesu bieleńia chlorem zawierają dioksyny (Luthe, 1998; MacDonald i in., 1998).

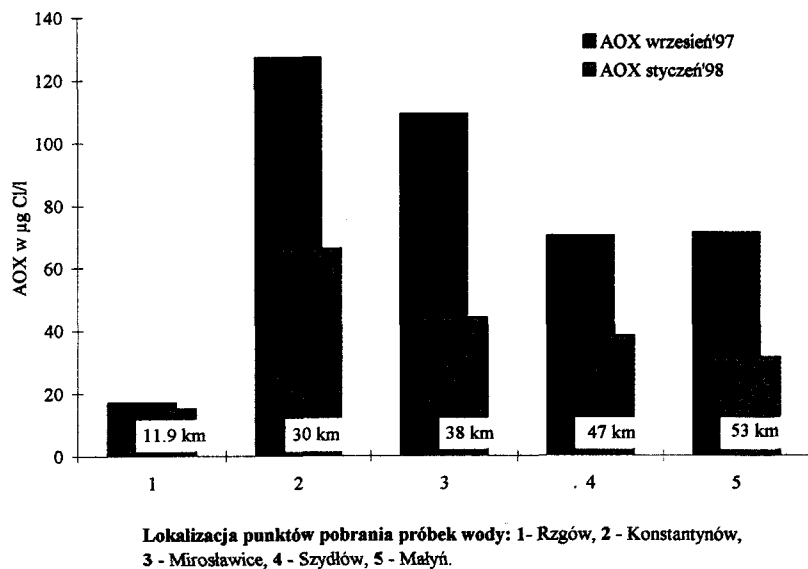
Jednym z najbardziej istotnych źródeł związków chlorowcoorganicznych w wodach powierzchniowych jest uzdatnianie wody przez chlorowanie; jest to najdawniej stosowana i najbardziej rozpowszechniona ze względów technologicznych i ekonomicznych metoda dezynfekcji wody. W trakcie chlorowania wody w wyniku reakcji chloru z nieszkodliwymi, naturalnymi, powszechnie występującymi w wodzie składnikami organicznymi, takimi jak kwasy fulwowe i huminowe, powstają szkodliwe dla organizmów żywych chlorowcoorganiczne mikrozanieczyszczenia. Ocenia się, że podczas uzdatniania wody z użyciem chloru powstaje od 2000 do 3000 związków chlorowcoorganicznych, w tym 77% stanowią trihalometany, a 15% — kwasy halogenoocetowe (Dojlido & Zbieć, 1997). Źródłem związków chlorowcoorganicznych w wodach powierzchniowych jest również stosowanie dezynfekcji chlorem ścieków; oszacowano, że w rezultacie stosowania tej metody w USA ok. 5000 t związków organicznych zawierających chlor jest wprowadzanych do środowiska wodnego w ciągu roku (Keefe i in., 1997). Przypuszcza się, że jedną z przyczyn obecności związków chloroorganicznych w ściekach są także środki piorące, czyszczące i dezynfekujące stosowane w gospodarstwach domowych, szpitalach i restauracjach. Środki te zawierają nieorganiczne związki uwalniające aktywny chlor, takie jak: podchloryn sodu, kwas trójchlorozocjanurowy (TCCA), czy dichlorocjanuran sodowy (DCCA) (Schulz & Hahn, 1998).

Do rzek i jezior trafiają także pestycydy chloroorganiczne, wysiewane lub rozpylane nad polami uprawnymi, plantacjami i lasami, które wraz ze splotem powierzchniowym przemieszczają się do wód powierzchniowych oraz podziemnych. Źródłem niektórych związków chlorowcoorganicznych w środowisku, np. heksachlorobenzenu (HCB) lub dioksyn jest powstawanie i przenikanie ich do środowiska w wyniku niepożądanych procesów chemicznych przebiegających przy produkcji innych związków. Źródłem zanieczyszczenia środowiska związkami chlorowcoorganicznymi są także składowiska odpadów, w których zdeponowano odpady i osady pościekowe z produkcji pestycydów, odpady z konserwacji drewna, uszkodzone transformatory; wraz z od-

*Państwowy Instytut Geologiczny, ul. Rakowiecka 4, 00-975 Warszawa

Ryc. 1. Zmiany sezonowe (wrzesień'97 — styczeń'98) parametru AOX w sieci wodociągu Sulejów-Łódź

Ryc. 2.. Zmiany sezonowe (wrzesień'97 — styczeń'98) parametru AOX w wodach Neru

ciekami ze składowisk część tych związków może przemieszczać się do wód powierzchniowych lub podziemnych, a część w postaci par przenika do atmosfery. Źródłami związków chlorowcoorganicznych w środowisku są także źle zlokalizowane lub nieszczelne mogielniki, w których złożono przeterminowane lub zakazane chloroorganiczne pestycydy.

Spalaniu odpadów organicznych i tworzyw sztucznych towarzyszy emisja związków chloroorganicznych do atmosfery, np. spalanie PCV prowadzi do uruchamiania niskohalogenowych węglowodorów, a spalanie odpadów komunalnych — dioksyn (Froes & Hutzinger, 1997).

Związki chloroorganiczne pochodzące z różnych źródeł (z procesów technologicznych, ze spalania odpadów, parowania z pól, rozlewisk i składowisk odpadów) transportowane w atmosferze z masami powietrza na duże odległości są usuwane z niej przez opady atmosferyczne i w końcowym etapie trafiają do wód powierzchniowych (Stern i in., 1997; Brubaker & Hites 1997). Obecność syntetycznych związków chlorowcoorganicznych została stwierdzona w opadach atmosferycznych, np. deszcze w Szwecji w latach 80. zawierały średnio 15 $\mu\text{g Cl/l}$

adsorbowalnych związków chlorowcoorganicznych (AOX), a w Niemczech 20 $\mu\text{g Cl/l}$ (Asplund & Grimvall, 1991).

Liczebność i różnorodność związków chlorowcoorganicznych w wodach powierzchniowych zmusza do stosowania wskaźników ogólnych, które określałyby stan zanieczyszczenia wód tymi związkami (Bellok, 1997). Do takich wskaźników należy parametr AOX (*adsorbable organic halogens*), określający sumę związków organicznych, zawierających chlorowce, wydzielanych z wody na drodze sorpcji na węglu aktywnym. Wskaźnik AOX nadaje się dobrze do monitorowania zmian sumy zawartości substancji chloroorganicznych w wodach. AOX jako parametr ogólny nie jest jednak miarą toksyczności, zależy ona bowiem od właściwości poszczególnych substancji i stwierdzenie jego podwyższonych wartości wymaga zawsze sprawdzenia zawartości indywidualnych substancji organicznych zawierających chlor oraz ognisk zanieczyszczeń, z których mogą one pochodzić.

W wodach pitnych, niezależnie od pochodzenia obecna jest zawsze pewna ilość związków chlorowcoorganicznych, a wartość parametru AOX mieści się w granicach 1–50 $\mu\text{g Cl/l}$. Czyste wody podziemne zawierają zazwyczaj adsorbowalnych związków organicznych poniżej 0,2 $\mu\text{g Cl/l}$, a wody powierzchniowe 1–10 $\mu\text{g Cl/l}$. W Niemczech wody powierzchniowe charakteryzujące się wartością parametru AOX do 5 $\mu\text{g Cl/l}$ uznaje się za wody miernie zanieczyszczone, wody zawierające od 5 do 20 $\mu\text{g Cl/l}$ określane są jako wody słabo zanieczyszczone, zaś za silnie i bardzo silnie zanieczyszczone uznawane są wody zawierające odpowiednio 20–40 $\mu\text{g Cl/l}$ i 40 $\mu\text{g Cl/l}$ (Hutter, 1994). Tam też przekroczenie stężenia AOX ponad 25 $\mu\text{g Cl/l}$ jest sygnałem o wystąpieniu zanieczyszczenia i konieczności ustalenia źródła zanieczyszczenia wód. W Polsce zawartość związków chlorowcoorganicznych (określanych jako parametr AOX) w wodach pitnych często przekracza 25 $\mu\text{g Cl/l}$. Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska zaleca stosowanie parametru AOX w monitoringu jakości wód podziemnych jako wskaźnika o charakterze ogólnym, który określa sumę związków organicznych zawierających chlor (Witczak & Adamczyk, 1995).

Stwierdzono, że zawartość AOX w wodzie jest dodatnio skorelowana z zawartością substancji organicznej (TOC) lub kwasów fulwowych (HF) (Asplund & Grimvall, 1991). W wodach powierzchniowych stosunek AOX/ TOC waha się od 0,84–14,5 g Cl/g C , a w glebach jest znacznie mniejszy i wynosi od 0,22–2,8 g Cl/g C .

Gospodarka wodno-ściekowa na terenie Łodzi

Łódź zaopatrywana jest w wodę mieszaną pochodzącą z ujęć powierzchniowych i podziemnych. Wody powierzchniowe ujmowane są z Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim oraz ze Zbiornika Sulejowskiego w miejscowości Bronisławów oraz wody głębinowe ujmowane z warstw jurajskich,

Tab. 1. Zawartość adsorbowalnych związków chlorowcoorganicznych i rozpuszczalnego węgla organicznego w próbkach wody pobranych na terenie aglomeracji łódzkiej

Rodzaj próbki	AOX µgCl/l wrzesień	AOX µgCl/l styczeń	DOC mg C/l wrzesień	DOC mg C/l styczeń	AOX/DOC µgCl/mg C	AOX/DOC µgCl/mg C
Ner - Rzgów woda powierzchniowa	11,8-20,0 16,6	11,2-19,3 4,6	13,4-15,3 14,3	8,6-11,4 9,9	1,16	1,47
Ner - Konstancyń woda powierzchniowa	110-146 127	43-91 66	20-86 46	13-49 26	2,76	2,54
Ner - Mirosławice woda powierzchniowa	67,1-130 109	31-66 44	15-49 34	14-28 23	3,21	1,91
Ner - Szydłów woda powierzchniowa	55,6-81,1 69,7	33-45 38	15-53 38	16-17 18	1,83	2,11
Ner - Małyń woda powierzchniowa	63,4-80,4 71,0	24-38 31	23-55 38	16-17 16	1,86	1,94
Zalew Sulejowski - Bronisławów woda powierzchniowa	14,9-18,3 17,1	<2 <2	9,8-14,6 12,5	5,4 5,4*	1,37	n.o.
Zalew Sulejowski - Bronisławów woda ujmowana	16,0-21,5 16,9	3,0-9,1 6,1	9,8-14,1 12,2	4,7-7,4 6,3	1,39	0,96
Stacja Uzdatniania - Kalinko woda ze skrzyni przelewowej	55,7-136 101	43-120 38 (59)	10,5-16,6 13,5	3,0-7,0 4,6	7,48	8,26
Stacja Uzdatniania - Kalinko woda na dopływie do miasta	215-226 219	81-95 86	7,5-8,7 8,0	2,6-6,9 4,4	27,37	19,54
Zbiornik Chojny woda po uzdatnieniu	232-285 254	81-101 107	4,9-5,5 5,1	3,2-6,5 4,3	49,80	24,88
Łódź ul. Starorudzka 63 woda wodociągowa	202-227 213	90-116 94	5,6-6,4 6,0	2,6-4,7 3,6	35,50	26,11
Łódź ul. Retlińska woda wodociągowa	150-198 170	29-116 87 (72)	4,0-7,3 6,0	2,7-6,4 4,6	28,33	18,91
Wodociąg Tomaszów woda ujmowana	173-178 177	60-86 79	5,9-7,4 6,3	2,6-6,7 5,0	28,01	15,80
Łódź ul. Wierzbowa 52 woda wodociągowa	143-185 165	80-86 82	3,6-4,8 4,5	3,4-5,7 4,8	36,60	17,08
Wodociąg Tomaszów woda podawana	293-330 307	60-87 75	4,3-5,3 4,8	3,4-5,7 4,4	63,95	17,05
Stacja Wodociągowa Dąbrowa woda surowa zmieszana	n.o.	<2-7,7 5	n.o.	2,1-2,6 2,3	n.o.	2,17
Zbiornik Stoki woda na dopływie z Dąbrowy	n.o.	59-84 70	n.o.	2,4-5,3 3,8	n.o.	18,42

górnio- i dolnokredowych i czwartorzędowych. W 1996 r. pobrane zostało przez zakłady wodociągowe 85,1 hm³ wody; z tej ilości 12,5 hm³ zostało zużyte przez zakłady przemysłowe, a 72,7 hm³ przez gospodarke komunalną. Zakłady przemysłowe na terenie Łodzi korzystają także z ujęć własnych; w 1996 r. pobór wody przez zakłady przemysłowe z głębinowych ujęć własnych wyniósł 10,0 hm³. Z 95,1 hm³ wody zużytej w Łodzi w 1996 r. 40,6 hm³ pochodziło z ujęć powierzchniowych, a 44,5 hm³ z ujęć głębinowych (Drożdżyk i in., 1997). Wody te uzdatniane są poprzez ich chlorowanie.

Ścieki z terenu Łodzi, miasta liczącego 1,2 mln mieszkańców, zrzucane są do Neru z Grupy Oczyszczalni Ścieków w Smulsku (w budowie). W 1996 r. z Łodzi odprowadzono 100,3 hm³ ścieków w tym 88,5 hm³ stanowiły ścieki komunalne.

Zakres i metodyka badań

Prace terenowe. Do badań pobrano próbki wód powierzchniowych z Zalewu Sulejowskiego, z Neru powyżej zrzutu ścieków w Rzgowie i poniżej miejsca zrzutu ścieków komunalnych w Konstancyń, Mirosławicach, Szydłowie i Małyń oraz próbki wód wodociągowych na stacjach uzdatniania wody w Kalinku i Dąbrowie, ze zbiorników Chojny i Stoki, a także z sieci wodociągowej w kilku miejscach na terenie Łodzi. Próbkę pobierano co tydzień we

wrześniu oraz styczniu (razem osiem serii). Próbkę wody powierzchniowej pobrano z brzegów, w miejscach o wyraźnym zaznaczonym przepływie wody.

Badania laboratoryjne. W próbkach wody oznaczono stężenie adsorbowalnych związków chlorowcoorganicznych (AOX), rozpuszczalnego węgla organicznego (DOC), chlorków, określono także elektrolityczną przewodność właściwą oraz pH. Adsorbowalne związki chlorowcoorganiczne (AOX) oznaczono metodą kulometryczną z zastosowaniem analizatora COULOMAT 7020 CL *Ströhlein* po adsorpcji związków halogenowcoorganicznych metodą kolumnową na adsorbentzie SAE II. Pomiar parametru AOX wykonano w zakresie temperatur 200–1000°C, przy wstępnym utlenianiu w piecu IR i temperaturze 950°C redukcyjnego pieca oporowego. Potencjał elektrochemiczny roztworu w celi mikrokulometrycznej, jako początkowy i końcowy punkt miareczkowania, wynosił 85 mV. Rozpuszczalny węgiel organiczny RWO

(DOC) w próbkach wody przesączonych przez filtr 0,45 µm oznaczono metodą kulometryczną na analizatorze COULOMAT 702 *Ströhlein*. Zawartość chlorków w badanych wodach oznaczono metodą chromatografii cieczowej HPLC.

Oznaczenie parametru AOX w tym pobieranie, utrwalanie i przygotowanie próbek do badań wykonano według norm międzynarodowych: 1) ISO 9562:1989 (E) Jakość wody — Oznaczenia adsorbowalnych halogenowcoorganicznych związków organicznych (AOX), 2) Nr. PrEN 1485:1996 E. *European committee for standardization. Water quality — determination of adsorbable organically bound halogens (AOX)*, 3) DIN 38409 teil 14. *Summarische Wirkungs und Stoffkenngrößen (Gruppe H) Bestimmung der adsorbierbaren organisch gebundenen Halogene (AOX)*.

Wpływ odprowadzania ścieków z Łodzi na występowanie związków chlorowcoorganicznych w wodach Neru

Wyniki oznaczeń parametru AOX w badanych próbkach wody pobranych na terenie aglomeracji łódzkiej przedstawiono w tab. 1. Średnia wartość parametru w próbkach wody pobranych we wrześniu z Neru, powyżej Łodzi, w Rzgowie wynosiła 16,6 µg Cl/l, a w okresie zimowym — 14,6 µg Cl/l. Pod względem wielkości parametru AOX wody te można zaliczyć, według niemieckich wytycznych, do wód

Tab. 2. Zawartość chlorków, elektrolityczna przewodność właściwa oraz odczyn próbek wody pobranych na terenie aglomeracji łódzkiej

Rodzaj próbki	mg Cl ⁻¹ wrzesień	mg Cl ⁻¹ styczeń	μS/cm wrzesień	μS/cm styczeń	pH wrzesień	pH styczeń
Ner - Rzgów woda powierzchniowa	<u>23,1-26,2</u> 24,8	<u>19,9-24,3</u> 21,3	<u>590-715</u> 635	<u>584-802</u> 686	<u>7,08-7,28</u> 7,17	<u>7,40-7,77</u> 7,57
Zalew Sulejowski - Bronisławów woda powierzchniowa	<u>9,1-9,6</u> 9,4	<u>10,9</u> 10,9	<u>278-378</u> 334	<u>316</u> 316	<u>7,42-7,83</u> 7,60	<u>7,80</u> 7,80*
Zalew Sulejowski - Bronisławów woda ujmowana	<u>9,4-10,9</u> 9,8	<u>10,8-11,6</u> 11,2	<u>265-380</u> 324	<u>312-353</u> 329	<u>7,25-7,73</u> 7,57	<u>7,89-7,90</u> 7,90
Stacja Uzdatniania - Kalinko woda ze skrzyni przelewowej	<u>11,1-12,8</u> 11,7	<u>11,5-14,5</u> 12,7	<u>272-364</u> 325	<u>303-406</u> 336	<u>7,28-7,65</u> 7,42	<u>7,65-7,79</u> 7,73
Stacja Uzdatniania - Kalinko woda na dopływie do miasta	<u>14,1-15,0</u> 14,6	<u>12,5-14,1</u> 13,5	<u>352-424</u> 389	<u>349-383</u> 372	<u>7,01-7,23</u> 7,12	<u>7,28-7,85</u> 7,52
Zbiornik Chojny woda po uzdatnieniu	<u>14,3-15,4</u> 15,0	<u>13,7-14,5</u> 14,0	<u>380-436</u> 403	<u>362-414</u> 384	<u>7,08-7,31</u> 7,18	<u>7,25-8,00</u> 7,54
Łódź ul. Starorudzka 63 woda wodociągowa	<u>14,9-15,5</u> 15,3	<u>14,2-14,8</u> 14,5	<u>376-451</u> 412	<u>376-406</u> 386	<u>7,28-7,49</u> 7,41	<u>7,48-7,74</u> 7,61
Łódź ul. Retlińska woda wodociągowa	<u>13,8-16,2</u> 14,8	<u>8,5-14,8</u> 14,4	<u>379-468</u> 412	<u>262-382</u> 347	<u>7,11-7,42</u> 7,24	<u>7,32-7,82</u> 7,51
Ner - Konstantynów woda powierzchniowa	<u>106-164</u> 140	<u>99,2-175</u> 138	<u>726-1200</u> 1032	<u>898-1300</u> 1077	<u>6,93-7,56</u> 7,23	<u>7,56-7,97</u> 7,76
Ner - Mirosławice woda powierzchniowa	<u>140-164</u> 152	<u>74,4-128</u> 101	<u>916-1160</u> 1039	<u>778-1060</u> 933	<u>7,15-7,55</u> 7,34	<u>7,58-7,96</u> 7,76
Ner - Szydłów woda powierzchniowa	<u>141-150</u> 146	<u>71,4-143</u> 98,5	<u>863-1140</u> 1005	<u>726-1000</u> 847	<u>7,16-7,47</u> 7,30	<u>7,54-7,77</u> 7,67
Ner - Małyń woda powierzchniowa	<u>127-145</u> 136	<u>65,0-107</u> 85,3	<u>839-1150</u> 1005	<u>764-920</u> 853	<u>7,11-7,42</u> 7,27	<u>7,49-7,82</u> 7,64
Wodociąg Tomaszów woda ujmowana	<u>10,5-12,0</u> 11,4	<u>7,5-13,4</u> 9,9	<u>359-442</u> 403	<u>392-426</u> 413	<u>7,06-7,42</u> 7,29	<u>7,35-7,96</u> 7,60
Łódź ul. Wierzbowa 52 woda wodociągowa	<u>7,6-9,2</u> 8,1	<u>7,1-7,6</u> 7,3	<u>319-410</u> 365	<u>342-383</u> 370	<u>7,09-7,61</u> 7,5	<u>7,57-8,02</u> 7,69
Wodociąg Tomaszów woda podawana	<u>7,3-8,5</u> 7,9	<u>7,7-7,9</u> 7,8	<u>330-393</u> 363	<u>340-373</u> 359	<u>7,03-7,33</u> 7,23	<u>7,37-7,80</u> 7,58
Stacja Wodociągowa Dąbrowa woda surowa zmieszana		<u>3,8-4,5</u> 4,1		<u>356-373</u> 368		<u>7,53-7,86</u> 7,68
Zbiornik Stoki woda na dopływie z Dąbrowy		<u>5,5-6,1</u> 5,8		<u>348-384</u> 363		<u>7,51-7,94</u> 7,67

slabo zanieczyszczonych związkami chlorowcoorganicznymi. Dezynfekcja chlorem wody ujmowanej z Zalewu Sulejowskiego i Pilicy przyczynia się do wyraźnego wzrostu zawartości związków chlorowcoorganicznych w uzdatnionej wodzie. Zmiany w stężeniu AOX w uzdatnianej wodzie przedstawiono na ryc. 1. Na terenie aglomeracji Łódzkiej woda wodociągowa dezynfekowana poprzez jej chlorowanie charakteryzuje się bardzo wysokimi wartościami parametru AOX, bardzo często przekraczającymi 200 μgCl/l w próbkach wód pobranych do badań we wrześniu (tab. 1). Próbkę wody pobrane w zimie charakteryzowały się dwukrotnie niższymi wartościami tego parametru (tab. 1).

Odprowadzanie ścieków z Łodzi do rzeki Ner powoduje wielokrotny wzrost w jej wodach zawartości chlorowcoorganicznych związków (tab. 1). We wszystkich badanych próbkach wody stwierdzono przekroczenie stężenia parametru AOX ponad 25 μgCl/l. Średnia wartość parametru AOX w próbkach wody pobranych z rzeki w Konstantynowie wynosiła we wrześniu 127 μg Cl/l, a w styczniu 66 μg Cl/l. Wraz ze wzrostem odległości od miejsca zrzutu ścieków z Grupowej Oczyszczalni Ścieków w Smulsku stwierdzono stopniowy spadek zawartości związków chlorowcoorganicznych w wodzie rzeki (ryc. 2). Próbkę wody pobrane w styczniu i lutym charakteryzowały się dwukrotnie niższą zawartością związków chlorowcoorganicznych wyrażoną jako parametr AOX. Niżej wartość parametru AOX we wszystkich badanych próbkach była kilka razy wyższa, w porównaniu do próbek wody pobranych w Rzgowie. Według wytycznych niemiec-

wyższe.

Średnia zawartość chlorków w wodzie z Zalewu Sulejowskiego oraz w wodzie po jej uzdatnieniu w Stacji Uzdatniania Kalinko mieści się w zakresie od 9,4 do 15,3 mg Cl/l i jest nieco wyższa w porównaniu do wody pochodzącej z Wodociągu Tomaszów (tab. 2). Próbkę wody pobrane do badań w okresie jesieni charakteryzowały się wyższymi stężeniami chlorków niż próbki wody pobrane zimą. Odprowadzanie do Neru ścieków z obszaru aglomeracji łódzkiej powoduje kilkukrotny wzrost zawartości chlorków w wodzie rzeki (tab. 2). W okresie jesieni odnotowywano wyższą zawartość chlorków w próbkach wody niż w okresie zimy.

Średnia wartość elektrolitycznej przewodności właściwej próbek wody ujmowanej do uzdatniania oraz wody wodociągowej pobranej zarówno w okresie jesieni i zimy była zbliżona i mieściła się najczęściej w zakresie od 300 do 400 μS/cm (tab. 2). Próbkę wody pobrane z Neru w Rzgowie charakteryzowały się wyższą wartością przewodności właściwej, wynoszącą średnio w okresie jesieni 635 μS/cm, a okresie zimowym 686 μS/cm. Zrzut ścieków z aglomeracji łódzkiej powoduje prawie dwukrotny wzrost przewodności właściwej wody w rzece.

Średnia wartość pH próbek wody pobranych do badań w wrześniu mieściła się w przedziale od 7,17 do 7,60, a próbek pobranych do badań w okresie zimy była nieco wyższa — w zakresie od 7,52 do 7,90 (tab. 2).

Odprowadzanie do Neru ścieków z Łodzi wywiera dominujący wpływ na właściwości wody w rzece (wielokrotnie

kich próbki wody pobrane z Neru poniżej miejsca zrzutu ścieków z Łodzi we wrześniu oraz część próbek wody pobranych w styczniu i lutym należy zaliczyć do wód silnie zanieczyszczonych związkami chlorowcoorganicznymi.

Zrzucane ścieki z aglomeracji łódzkiej wnoszą do Neru olbrzymie ładunki substancji organicznej, co powoduje znaczny wzrost zawartości DOC w wodzie Neru (tab. 1). Wzrost stężenia węgla organicznego w wodzie rzeki jest znacznie większy w okresie jesieni. W okresie zimy stężenia węgla organicznego w próbkach wody wodociągowej zarówno ze Stacji Uzdatniania w Kalinku jak i Wodociągu Tomaszów oraz z Zalewu Sulejowskiego charakteryzowały się zbliżonymi zawartościami. W próbkach wody natomiast pobranych w okresie jesieni zarówno z Zalewu Sulejowskiego, jak i w próbkach wody uzdatnianej w Kalinku zawartości DOC były 2–4-krotnie

wzrost zawartości chlorków, stężenia AOX, wyraźny wzrost przewodności). Jest to uwarunkowane małym przepływem wody w Nerze; średni roczny przepływ wody w Chocianowie wynosi 0,23 m³/s (przy jej ujściu do Warty — 8,5 m³/s), a z Grupowej Oczyszczalni Ścieków w Smulsku odprowadzane jest do rzeki 3,18 m³/s ścieków.

Zawartość AOX w wodach rzeki jest funkcją ilości adsorbowanych związków chlorowcoorganicznych pochodzących z różnych źródeł:

$$AOX = f(AOX_n + AOX_u + AOX_p + AOX_{cz} + AOX_r + AOX_s)$$

gdzie:

AOX_n — związki chlorowcoorganiczne naturalnego pochodzenia,

AOX_u — związki chlorowcoorganiczne pochodzące z uzdatniania wody,

AOX_p — związki chlorowcoorganiczne pochodzące ze ścieków przemysłowych,

AOX_{cz} — związki chlorowcoorganiczne pochodzące ze stosowania w gospodarstwach domowych środków czyszczących i piorących zawierających chlor,

AOX_r — związki chlorowcoorganiczne pochodzące ze splotu powierzchniowego (stosowanie pestycydów w rolnictwie, depozyty atmosferyczne),

AOX_s — związki chlorowcoorganiczne pochodzące z infiltracji ze składowisk odpadów zlokalizowanych w dolinie rzeki.

Zakładając, że ilość adsorbowanych związków chlorowcoorganicznych obecnych w wodach powierzchniowych pochodzących z naturalnych źródeł, ze ścieków przemysłowych, opadów atmosferycznych, infiltracji ze składowisk oraz ze środków czystości jest stosunkowo stała w ciągu roku, zaś udział związków pochodzących z rolnictwa jest stosunkowo niewielki w ogólnej ilości związków chlorowcoorganicznych, to przyjmując sumę związków pochodzących z tych źródeł za wielkość stałą (P) równanie można zapisać następująco:

$$AOX = f(AOX_u + P),$$

i wnioskować obserwowana zmienność sezonowa w stężeniu AOX w badanych wodach Neru jest przede wszystkim uwarunkowana sezonową zmiennością wielkości ładunków związków chlorowcoorganicznych pochodzących z procesu uzdatniania wód.

Wnioski

1. Wody Neru w Rzgowie, powyżej miejsca zrzutu ścieków należą do wód słabo zanieczyszczonych adsorbowanymi związkami chlorowcoorganicznymi.

2. Odprowadzanie do Neru ścieków z Łodzi powoduje wielokrotny wzrost stężenia AOX w rzece, ze względu na bardzo mały przepływ wody w rzece, w porównaniu do ilości odprowadzanych ścieków.

3. W okresie jesieni wody Neru charakteryzowały się wyższą zawartością AOX w porównaniu do zimy.

4. Zawartości związków chlorowcoorganicznych wyrażonych jako parametr AOX w uzdatnionych wodach oraz w

wodach Neru, poniżej miejsca odprowadzania ścieków były zbliżone

5. Najważniejszym źródłem związków chlorowcoorganicznych obecnych w wodach Neru jest odprowadzanie zużytych wód uzdatnianych przez proces chlorowania.

Literatura

- ADAMCZYK A. & WITCZAK S. 1995 — Katalog wybranych fizycznych i chemicznych wskaźników zanieczyszczeń wód podziemnych i metod ich oznaczania, t. 2. Bibl. Monit. Środ. PIOŚ, Warszawa: 437–439.
- ASPLUND G. & GRIMVALL A. 1991 — Organohalogens in nature. *Environ. Sci. Technol.*, 25: 1346–1350.
- BELLOK A. 1997 — Parametr grupowy AOX jako wskaźnik zanieczyszczenia wód związkami chlorowcoorganicznymi. *Prz. Geol.*, 45: 509–512.
- BONN B. 1998 — Polychlorinated dibenzo-p-dioxin and dibenzofuran concentration profiles in sediment and fish tissue of the Willamette Basin, Oregon. *Environ. Sci. Technol.*, 32: 729–734.
- DOJLIDO J. & ZBIEĆ E. 1997 — Metoda oznaczania kwasów halogenooctowych w wodzie. *Konf. „Problemy analityczne oznaczania substancji rakotwórczych w wodach” Symp. PZH, Warszawa 28 października.*
- DROŻDŻYK A., MALINOWSKI T. & KUBIAK M. 1997 — Raport o stanie środowiska w województwie łódzkim w 1996. Biblioteka Monitoringu Środowiska. Warszawa.
- FATTORE E., BENFENATI E., MARIANI G. & FANELLI R. 1997 — Patterns and sources of polychlorinated dibenzo-p-dioxins and dibenzofurans in sediments from the Venice Lagoon, Italy. *Environ. Sci. Technol.*: 31: 1777–1784.
- FROESE K. & HUTZINGER O. 1997 — Mechanisms of the formation of polychlorinated benzenes and phenols by heterogeneous reactions of C2 aliphatics. *Environ. Sci. Technol.*, 31: 542–547.
- HONRATH R., SWEET C. & PLOUFF C. 1997 — Surface exchange and transport processes governing atmospheric PCB levels over Lake Superior. *Environ. Sci. Technol.*, 31: 842–852.
- HÜTTER L. A. 1994 — Wasser und Wasseruntersuchung. Salle + Sauerlander, Frankfurt a/M: 105–125.
- JOHNSON J. 1995 — Dioxin Risk: Are we sure yet? *Environ. Sci. Technol.*, 29: 24–25A.
- JUTTNER I., HENKELMANN B., SCHRAMM K., STEINBERG C., WINKLER R., KETTRUP A. 1997 — Occurrence of PCDD/F in dated lake sediments of the Black Forest, south-western Germany. *Environ. Sci. Technol.*, 31: 806–812.
- KEEFE D.J., FOX C., CONYERS B. & SCULLY F.E. 1997 — Chloramines VI. Chlorination of glycyphenylalanine in Model Solutions and in a wastewater. *Environ. Sci. Technol.*, 31: 1973–1978.
- KJELLER L. & RAPPE C. 1995 — Time trends in levels, patterns and profiles for polychlorinated dibenzo-p-dioxin, dibenzofurans, and biphenyls in sediment core from the Baltic Proper. *Environ. Sci. Technol.*, 29: 346–355.
- LUTHE C.E. 1998 — Progress in reducing dioxins and AOX: A Canadian Perspective. *Chemosphere*, 36: 225–229.
- MACDONALD R., IKONOMOU M. & TATON D. 1998 — Historical inputs of PCDDs, PCDFs, and PCBs to a British Columbia Interior Lake: The effect of environmental controls on pulp mill emissions. *Environ. Sci. Technol.*, 32: 331–337.
- NAMIEŚNIK J. & JAŚKOWSKI J. 1995 — Zarys Ekotoksykologii. EKO-Pharma. Gdańsk.
- SADOWSKI S. 1997 — Występowanie i znaczenie substancji rakotwórczych w wodach. *Mat. Konf. „Problemy analityczne oznaczania substancji rakotwórczych w wodach”*. Warszawa 28 października 1997.
- SCHULZ S. & HAHN H.H. 1998 — Generation of halogenated organic compounds in municipal wastewater. *Water Sci. Technol.*, 37: 303–309.
- STERN G., HALSALL C., BARRIE L., MUIR D., FELLIN P., ROSENBERG B., ROVINSKY F., KONONOV E. & PASTUHOV D. 1997 — Polychlorinated biphenyls in Arctic air. A. Temporal and spatial trends: 1992–1994. *Environm., Sci. Technol.*, 31: 3619–3628.